

OMSTREDEN FLAMINGANT EN VERMALEDIJDE ARRIVIST

LODE WILS

Bert Govaerts, *Dubbelman. Een biografie van Marnix Gijsen & Jan-Albert Goris 1899-1984*

Antwerpen-Amsterdam, Houtekiet, 2022, 388 pp., ISBN 9789089249470.

“Naar hoeveel Vlaamse schrijvers zou er een Hollandse tulpenbol vernoemd zijn? Ik ken er maar één: Marnix Gijsen. Naar Ernest Claes, Felix Timmermans en Stijn Streuvels zijn er postuum dahliasoorten vernoemd. Maar Marnix Gijsen kreeg zijn tulpenbol bij het volle leven, in 1959... In Vlaanderen was Gijsen nooit écht populair. Daar was hij lange tijd een geval: eerst een overdreven vrome, daarna een afvallige ka-

tholiek, een omstreden flamingant, een vermaledijde arrivist en ten slotte een 'zwarte baron'. Zijn traject als ambtenaar, onder zijn burgerlijke naam Jan-Albert Goris, was indrukwekkend: van vroegtijdig schoolverlater tot (ere)ambassadeur... Over Marnix Gijsen en Jan-Albert Goris zouden twee aparte biografieën kunnen geschreven worden... Ik heb ervoor gekozen om de twee levenssferen in elkaar te laten overvloeien. Daardoor lopen er niet alleen mensen, maar geregeld ook (literaire) personages door de vertelling", aldus de auteur Bert Govaerts in zijn Verantwoording.

Dit is een boeiend boek van bijna vierhonderd bladzijden geworden, niet alleen dankzij het talent, de kritische zin en de werkracht van Govaerts, maar ook doordat die de beschikking kreeg over een uitzonderlijk rijke documentatie, met daarin heel intieme en openhartige briefwisseling. In deze recensie zullen we niet de vruchtbare literator bespreken, maar de "omstreden flamingant en vermaledijde arrivist".

Albert Goris, de literair geïnteresseerde en begaafde zoon van een Antwerpse "natiebaas", volgde aan Sint-Ignatius-Instituut van de Jezuïeten niet de oude humaniora, maar de handelsafdeling. Vermits die niet voorberedde op de universiteit, was ze niet onderworpen aan de taalwet van 1910, en Albert Goris noemde ze later Franstalig op het vak Nederlands na. De briljante leerling, die literatuur in vier talen verslond, provoceerde graag en voerde met zijn klasleraar "*une espèce de duel constant*", zoals hij later zou schrijven. In juni 1916 werd de provocateur aan de deur gezet, wat hij als een bevrijding aanvoelde. Achteraf werd hij toch ingeschreven voor een hogere handelsafdeling die gecreëerd werd, opdat hij zou kunnen ontsnappen aan de opeising en wegvoering van werklozen door de Duitse bezetter tijdens WO I. Op Nieuwjaarsdag 1917 werd hij daar uitgeschreven, nadat het gevaar van opeising vermindert was dankzij internationale protesten.

Terwijl de haven in de oorlog ongeveer stil lag, had de vader geen hulp nodig in zijn bedrijf en kon Bert heerlijk lezen, dichten en publiceren. Met dit laatste begon hij in september 1917: hij klaagde toen anoniem de taaltoestand in Sint-Ignatius aan in verschillende dagbladartikels, die ook gebundeld in een brochure werden uitgedeeld aan de schoolpoort. Onder de mythes die hij later heeft verspreid, hoort dat hij omwille van die artikels buitengezet was uit Sint-Ignatius.¹

Al in augustus 1916 had Bert, in een studentenclub waar hij een van zijn gedichten voorlas, kennis gemaakt met de bijna drie jaar oudere Floris Couteele, die hem fascineerde, zijn leermeester werd in de literatuur en hem zou meenemen in het activisme. "Goris Albert, student" werd evenals Couteele een van de 3000 ondertekenaars van het "volksmanifest" dat de vervlaamsing van de Gentse universiteit door de bezetter "*een bevredigende oplossing*" noemde. Floris zou Bert in 1918 binnenbrengen als bediende en redacteur in het weekblad *De Eendracht*, dat achter de Raad van Vlaanderen stond die een creatuur en marionet van de Duitse bezetter was. Op 11 juli nam hij enthousiast deel aan de activistische Sporenviering, en ondanks de tegenbetoging welke die had opgeroepen, keek hij er tevreden op terug in zijn blad. Zelfs op 19 oktober, nadat Duitsland zijn nederlaag erkend had en om een wapenstilstand gevraagd, werkte hij nog mee aan *De Eendracht* met een verslag over een opera-voorstelling. Op 11 november 1918 zwegen de wapens, in december keerde de flamingantische volksvertegenwoordiger Alfons Van de Perre terug uit Frankrijk. Hij nam Albert in dienst als privé-medewerker, en verschoof hem weldra naar zijn krant *De Standaard* en haar

1 Zie meer hierover bij Firmin Asma, Vlaamse strijd en mythevorming bij Marnix Gijsen, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1994, pp. 137-147.

uitgeverij. Daar kon die al in 1919 de uitgave verzorgen van het boek *Laatslaapstertje* van zijn mentor Couteele, een oproep opdat de vrouwen en meisjes zouden deelnemen aan de Vlaamse beweging. Tegelijk werkte Bert mee aan het weekblad *Het Vlaamsche Land* van August Van Cauwelaert, de broer van de flamingantische katholieke politicus Frans Van Cauwelaert die met Van de Perre *De Standaard* gesticht had en leidde. Daar werd Bert vanaf mei 1920 redactiesecretaris, en zou hij enkele artikels van Floris kunnen plaatsen.

Bovendien behoorde Bert tot de redactie van *Storm*, het eerste Vlaamse studenten- en scholierentijdschrift dat na de bezetting opnieuw verscheen. Zijn oudere broer René werd daar de leidsman van en gaf er de toon aan: “Wij zullen België liefhebben, als die staatsbenaming voor de Vlamingen tot synoniem van ‘recht’ zal geworden zijn. Nu kunnen wij dat niet. Wij kunnen het niet! Verdrukten kussen hun ketenen niet.” – Het was dus niet alléén Couteele die Bert op het activistische pad gebracht had.

In 1920 werkte Bert ook mee aan het tijdschrift *Ruimte* van Eugeen De Bock, onder meer met een *Tijdzang* voor Herman Van den Reeck. Daarin riep hij op om “met de tanks van onze wil” de straten en pleinen te bevrijden van de lieden die de dood van de Vlaamse martelaar op hun geweten hadden. (Van den Reeck was in een gevecht met de politie neergeschoten tijdens een verboden 11 juli-betoging in Antwerpen.) “De Ruimte-dichter voor wie poëzie en ethiek identiek zijn”, werd door De Bock gevraagd om een boekje over Karel Van de Woestijne te schrijven. “Het finale oordeel van de 21-jarige Marnix Gijsen over de dubbel zo oude Van de Woestijne is klaar en duidelijk: deze dichter is geworden tot het symbool ‘van al wat afzijdig stond aan het diepste wezen van zijn volk.’” – Voor de gewezen activisten van *Ruimte* hadden de toonaangevende flamingantische literatoren, zoals August

Vermeulen en Van de Woestijne, door hun patriotisme onder de Duitse bezetting afzijdig gestaan van hun volk, als “passivisten”. Vanaf begin juni 1921 vervulde Jan-Albert Goris gedurende een jaar zijn dienstplicht in de militaire ziekenhuizen van Beverlo en Brussel. Het soldatenleven versnelde zijn “wegdrijven van het literaire gedweep en de politieke passie”, schrijft Govaerts. Hij was ook aan het studeren met het oog op het behalen, aan de Katholieke Universiteit Leuven, van een “wetenschappelijke graad” in de Sciences Morales et Historiques. op het bestaan van die mogelijkheid voor wie geen diploma van de oude humaniora bezat, had Floris Couteele hem attent gemaakt. In juli 1922 slaagde hij voor de kandidatuur, maar daarna moest het grote werk komen: *Étude sur les colonies marchandes méridionales (portugais, espagnoles, italiens) à Anvers de 1488 à 1567*. Hij kon die in mei 1925 verdedigen, en al tevoren had de universiteit het oog op hem om het nieuwe vak economische geschiedenis te doceren. Ter voorbereiding verkreeg hij een reisbeurs en in 1926 een studiebeurs voor de universiteit van Seattle in de staat Washington, USA. Met het verschijnen van de dichtbundel *Het huis had Marnix Gijsen* in 1925 “zijn entree in de Nederlandse poëzie gemaakt door de grote poort. Maar het was meteen ook een afscheidsbundel”, afscheid van “het literaire gedweep en de politieke passie”. Hij had intussen gebroken met zijn vroegere inspirator Couteele, om “duizend kleine redenen” waaronder “hatelijk geschimp op de Kerk die ons aller moeder is”.

Wanneer Jan-Albert Goris vanaf oktober 1927 in het Frans één vak doceerde in Leuven, “ begon in zijn omgeving het nijldige woord arrivist rond te zingen. Gijsen nam de handschoen op en schreef een provocerend stuk met als titel *Philologische opmerkingen over de woorden ‘arrivisme’ en ‘arrivist’, dat in het Leuvense studententijdschrift Ons Leven verscheen in december*. Na een sarcastisch onderzoek van de betekenis

van het woord *arrivist* en van de zeer selectieve manier waarop radicale flaminganten het gebruikten als scheldwoord voor hun politieke tegenstanders, schakelde hij over op een vurig pleidooi om de 'arrivisten' te steunen die door hun praktische werk 'de grondstenen leggen van het toekomstige Vlaamse huis'. Het was niet te ver gezocht om het stuk ook te lezen als een pleidooi voor Frans Van Cauwelaert en zijn minimumprogramma" schrijft Govaerts, en hij gaat voort: "De Standaard nam de tekst prompt over op zijn frontpagina. Nu was het de beurt aan de radicalen om te reageren, onder andere op de eerste pagina van (het nationalistische partijdagblad) *De Schelde*. Hoofdredacteur Herman Vos, ex-lid van de Raad van Vlaanderen en daarvoor tot drie jaar gevangenisstraf veroordeeld, ging in de tegenaanval, onder de titel *Lof van den H. Arrivist!*" en noemde het geval een voorbeeld van "het verraad der klerken". Gijsen stuurde een rechtvaardiging in onder de titel 't *Verraad der Klerken*. In januari werd hij in het weekblad *Jong Dietschland* hard aangepakt en ook daar antwoordde hij.

In juni 1928 trad Goris in dienst van de stad Antwerpen als secretaris van de burgemeester, Frans Van Cauwelaert. Dat deed de arrivisme-polemiek meteen weer oplaaien. Het weekblad *Vlaanderen*, spreekbuis van een groep oud-activisten, noemde dit "verraad" de kroon op het werk van de arrivist. Floris Couteele vulde in *Jong Dietschland* een rubriek *Dagboek van een arrivist*, en haalde daarin met "een giftige vorm van sarcasme" uit naar zijn ex-vriend. Die was diep geraakt, vervolgt Govaerts. Bert zal daarbij hebben gedacht dat Floris de laatste was die hem moest verwijten medewerker te worden van Van Cauwelaert. Want die had Couteele na de voltooiing van diens rechtenstudie en nog tijdens zijn legerdienst opgevangen in zijn advocatenpraktijk, en daarna als juridisch adviseur binnengeloodst in de N.V. Gevaert Photo-Producten waarin Van Cauwelaert ondervoorzitter van de beheerraad was.

Bert liet zich "uit wrok verleiden tot een baldadige provocatie", schrijft Govaerts. Daardoor duurden de aanvallen van Couteele voort, en ten slotte reageerde Gijsen "met een zeer lange ernstige brief, waarin hij verantwoording aflegde voor de keuzes die hij gemaakt had". Het verwijt dat hij de politieke idealen van zijn jeugd had verloochend, bevestigde hij. "Maar een activist ben ik waarachtig niet meer, dat is geschiedenis en ook ben ik niet verantwoordelijk voor al de ploertigheden, smeerlapperijen en idiotieën die primaires en slimmeriken in 1914-1918 hebben uitgericht." Inderdaad hadden de "Gevolmachtigden van de Raad van Vlaanderen" in 1918 zelfs de deportatie van politieke tegenstanders naar Duitsland gevraagd en bekomen.

In 1974 publiceerde ik de eerste grondige historische studie over *Flamenpolitik en activisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, en werd er daarover een wetenschappelijk colloquium gehouden aan de Leuvense universiteit. Dat ik aangetoond had dat het activisme een "marionettenbeweging" was, "door de Duitsers kunstmatig op de Vlaamse beweging ingeënt", wekte ophef en verontwaardigde reacties van nationalistische kant. Maar de 65-jarige Marnix Gijsen schreef me toen dat hij met mijn voorstelling akkoord ging.²

Vier jaar en half heeft Goris als kabinetschef burgemeester Van Cauwelaert bijgestaan, precies in 1928-1932 waarin die als volksvertegenwoordiger en partijleider de vier grote vernederlandsingswetten door het parlement duwde: die op het leger, de Gentse universiteit, het lager en middelbaar onderwijs, en de overheidsbesturen; plus een wet die de

——— 2 Vgl. J. Müller, *Die importierte Nation. Deutschland und die Entstehung des flämischen Nationalismus 1914 bis 1945*, Göttingen, 2020. Samengevat in L. Wils, *De Flamenpolitik grondig doorgelicht*, in: *WT*, jg. 81, 2022, nr. 1, pp. 63-76.

veroordelingen van de activisten “uitdoofde”. De nationalistische partij en haar volksvertegenwoordigers trachtten toen integendeel die wetgeving te beletten, omdat ze “België in stand zou houden” en hun aantrekkingskracht verminderen.

Slechts één politieke tussenkomst van de kabinetschef is mij bekend. Fascistische opvattingen tasten toen zowel het Vlaamse als het Belgische nationalisme aan, en leidden in 1931 in verschillende steden tot geweldpleging om de tegenpartij te beletten op straat te betogen, of zelfs om meetings te houden in haar lokaal. Dat was in een aantal Europese landen een aanzet tot het afdrijven naar een burgeroorlog en/of dictatuur. Van vrijdag 24 tot zondag 26 juni 1932 zouden de Verbroederingen van het Veldleger/Fraternelles de l'Armée de Campagne hun jaarlijks congres houden, ditmaal in Antwerpen. De plaatselijke Vlaams-nationalisten maakten op 21 mei bekend dat ze dat niet zouden laten gebeuren. De burgemeester slaagde er niet in om hun leider Herman Vos te bepraten. In heel het Vlaamse land werd een maand lang opgeroepen om in Antwerpen de strijd te gaan aanbinden, en duizenden vechtlustigen arriveerden per trein. Op vrijdag gaf kabinetschef Goris aan de burgemeester in overweging om de voorzienige optocht van de Verbroederingen op zondag te verbieden, vooral na wat het nationalistische partijdagblad *De Schelde* diezelfde morgen geschreven had. “Het is duidelijk dat zij zondag een martelaar moeten hebben, inzet en bekroning van hun verkiezingscampagne. De echo's die ik zeer verzwakt vernam, wijzen erop dat zij zeer provocerend zullen tewerk gaan.”

Van Cauwelaerts broer August had de burgemeester zelfs tweemaal bezworen om de optocht te verbieden, want die zou bloedige botsingen uitlokken. Inderdaad, indien er een nationalist door de politie zou worden neergeschoten, zoals het op 11 juli 1921 was gebeurd met Herman Van den Reeck, zou

dat voor de Vlaams-nationalisten een grote troef zijn in de aanstaande verkiezingen. En indien de burgemeester zou capituleren, beleefden ze ook een triomf. Maar Frans Van Cauwelaert gaf geen krimp, en handhaafde het grondwettelijk recht op betoging. Hij had voor uitzonderlijke politie maatregelen en ondersteuning door de rijkswacht gezorgd, zodat de nationalistische woelmakers in hun opzet mislukten. Daarop riepen ze nog meer “Schande over Van Cauwelaert” af.³

Op Nieuwjaar 1933 kwam er in Antwerpen een socialistisch-liberaal schepencollege aan het bewind. Burgemeester Camille Huysmans benoemde Jan-Albert Goris tot directeur van een nieuwe Dienst Culturele en Economische Propaganda. Toen Van Cauwelaert een jaar later minister werd, nam die Goris als kabinetschef, wat hij zou blijven onder minister Philip Van Isacker aan Economische Zaken. In 1937 werd hij benoemd tot adjunct-regeringscommissaris voor de volgende wereldtentoonstelling in New York.

Goris behoorde tot het Beschermcomité van het weekblad *Nieuw Vlaanderen*, dat in december 1934 werd opgericht om een meer federalistische en rechtse koers te varen dan die van Van Cauwelaert. Maar hij werkte wel mee aan diens weekblad *Elckerlyc*, dat een jaar later verscheen precies om die oude koers van de Vlaamse beweging te handhaven. Een zelfde “indrukwekkende spreidstand” signaleert Govaerts betreffende Marnix Gijsens volgehouden medewerking, “over poëzie”, aan het onder Gustaaf Sap heel rechts en federalistisch geworden dagblad *De Standaard*, maar “over al de rest” aan de anti-*Standaard*-krant *De Courant*. En als die in mei 1939 werd gestaakt, keerde hij “zonder enig probleem weer naar zijn oude stek”.

3 L. Wils, *Frans Van Cauwelaert. Politieke biografie*, Antwerpen, 2017, pp. 617-622.

Jan-Albert Goris bevond zich in New York waar de wereldtentoonstelling was heropend, toen Duitsland in mei 1940 België binnenviel. In het conflict tussen Leopold III en de regering koos hij onmiddellijk voor deze laatste. Hij werd directeur van een officieel Belgian Information Center (BIC) dat de Belgische propaganda verzorgde in Amerika, met een tijdschrift, lezingen, radioprogramma's enzovoort.

Vermits de Verenigde Staten pas in december 1941 in de oorlog werden meegesleurd, kon Bert tot zolang een drukke correspondentie voeren met zijn broer René. Die stuurde hem informatie over een aantal bezettingsbenoeringen: Victor Leemans, Cyriel Verschaeve, Rob Van Roosbroeck. Op 2 januari 1941 antwoordde Bert: *"Ik voel dat een heel aantal lui weer beestigheden doen waarvoor we eens allemaal zullen boeten. Als ik denk aan een tweede activistenjacht, dan gruwel ik. Maar ik geloof ook dat mijn rol en functie dan kan van betekenis zijn."* De broers waren het erover eens dat de oorlog ook een goede kant had: hij zou een einde maken aan de leidende rol van Frankrijk in Europa. René liet transcripties van de brieven uit New York in het vaderland circuleren in beperkte kringen.

Vanaf 1 februari 1942 begon de Amerikaanse overheidszender *The Voice of America* met uitzendingen voor Europa. Goris installeerde er een team van vier medewerkers om afwisselend in het Frans en het Nederlands de Belgen toe te spreken vanuit New York, en af en toe schoof hij zelf mee achter de microfoon. Die boodschappen werden met een krachtige zender vanuit Boston uitgezonden, en wekten wrevel in de collaborerende pers in België. Wanneer einde 1942 Marnix Gijsens *Peripatetisch onderricht* de prijs voor de beste monografie kreeg van de Provincie Antwerpen, heette hij in het VNV-dagblad *Volk en Staat* *"naar het voor ons volk thans vijandelijke kamp overgelopen"* te zijn. Een andere scribent zag hoe, *"achter de reactionaire orator*

over de Amerikaanse golfengten, wrekend en verwijtend de gestalten rijzen van Herman Van den Reeck en Floris Couteele". (Couteele was al in 1931 gestorven, 34 jaar oud.)

Na de oorlog bleef een afgeslankt Belgian Government Information Center in New York bestaan, en kreeg Goris de titel *"Commissaris ter informatie in de Verenigde Staten"*. Mettertijd werd de verdediging van de Belgische kolonisatie, en later van de rampzalige Belgische dekolonisatie, het belangrijkste deel van zijn opdracht. Vanaf 1959 mocht hij de titel van Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister voeren tijdens zijn zendingen in de UNO.

Goris bleef dus een kwart eeuw het grootste deel van het jaar in New York wonen, en was niet actief betrokken bij de Vlaamse beweging. Al zou hij verklaren: *"Ik was daarin gemoeid geraakt tijdens de eerste oorlog, en later ben ik er nooit vandaan gegaan. Ik ben daar altijd in geweest en ik hoop in dat geloof te mogen leven en sterven."*

Met die laatste formule alludeerde hij erop dat hij niet meer in het katholieke geloof wou leven en sterven. Dat had hij publiek gemaakt in maart 1947 door de ophefmakende publicatie van *Het boek van Joachim van Babylon*, waarin hij uiting had gegeven aan zijn mislukt huwelijksleven, zijn geloofsverlating en moreel relativisme. Een bekroning van dat werk werd geweigerd door de katholieke Bestendige Deputatie van de Antwerpse provincieraad, omdat het *"op ergerlijke wijze de morele gaafheid en de traditionele principes van ons volk aangetast"* zou hebben. Pas in 1963, ten tijde van het Tweede Vaticaans Concilie, ervaarde Goris een soort *"godsvrede"* tussen vrijzinnigen en katholieken in Vlaanderen: hij publiceerde toen weer in katholieke periodieken en sprak voor katholieke gezelschappen. En hij nam opnieuw deel aan Vlaamsgezinde initiatieven. Zo hoorde hij bij de 57 Vlaamse vooraanstaanden die in dat jaar, in een Memorandum over

Vlaamse aspiraties, aan de Franstaligen die een vernieuwing van het Belgische bestel eisten omdat zij zich geminoriseerd voelden, voorhielden wat er op het politieke vlak voor Vlaanderen nog moest gebeuren inzake de taal.

Sinds 1964 woonde Goris weer in het land en met name in Elsene. Van de wending die de Vlaamse beweging de jongste jaren genomen had en die het land in de richting van het federalisme stuurde, begreep hij weinig: *“Taalkwesties bij ons en elders beginnen me de keel uit te hangen. In Vlaanderen begrijp ik niet goed meer waarover het gaat, behalve dan wat Brussel betreft en haar rol als hoofdstad van het rijk. Dat is van vitaal belang”*, schreef hij in 1968. Voor dat laatste heeft hij het gezag van Marnix Gijsen ingezet, en niet alleen in een hele reeks artikelen. Bijzonder voor het behoud van de Vlaamse Rand en de onaantastbaarheid van de taalgrens rond de hoofdstad kwam hij op, met de ondertekening van oproepen en deelname aan een betoging. In drie gemeenteraadsverkiezingen stond hij op een Vlaamse lijst. In 1970 op die van de socialistische Rode Leeuwen, die hij van bij hun stichting gesteund had. In 1976 was hij lijstduwer en zat hij een vergadering voor van een Vlaamse eenheidslijst uit de vier partijen, de Volksunie inbegrepen (die hij de vorige keer nog uitgesloten had als *“zwarten, Hitlerianen”*); maar nu schreef hij: *“Wij Vlamingen onder elkaar passen al lange tijd een privé-amnestie toe.”* In 1982 was hij zelfs lijstduwer voor de nationalist Lode Claes. Maar van de invoering van een driedig federalisme met Brussel als volwaardig gewest, had hij in 1977 geschreven dat de Vlamingen daardoor *“verraden”* werden.

Govaerts voegt aan dat alles toe dat uit geen van Goris' artikels *“bleek dat hij op een rationele manier bezig was met de staatsvorming of met de rol die de socialistische partij daarin speelde”*. In zijn besluit noemt hij Marnix Gijsen *“een causeur eerder dan een denker... Met*

zijn badinerende stukjes ging Gijsen zijn leven lang door. Het werd hem uiteindelijk fataal. De kwalijke faam die hij over zich riep door de publicatie van een paar late bundels met columns die tegen de tijdsgeest ingingen en op sommige plaatsen zonder meer reactionair waren, hielp bij zijn verwijdering uit het pantheon van de Nederlandse literatuur.”